

Відповідальність фізичних і юридичних осіб за невиконання кредитних договорів під час воєнного стану

№23, 16 червня 2022

Ольга Городнюк,
юрист
EVERLEGAL

Головна стаття

Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти?

Компетентна думка

Слабкі місця бізнесу

Захист власності та протидія аграрному рейдерству

У зв'язку з військовою агресією рф проти України 24 лютого 2022 року на території України було введено воєнний стан. Чимало юридичних і фізичних осіб втратили всі або частину основних джерел прибутків через війну та, як наслідок, не можуть виконувати своїх зобов'язань за кредитними договорами.

Надалі ми проаналізуємо особливості відповідальності за невиконання кредитних договорів під час воєнного стану.

Загальні положення про відповідальність

З огляду на загальне правило відповідно до ч. 1 ст. 611 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, визначені договором або законом.

Відповідальність за законом

Серед наслідків порушення зобов'язання ч. 1 ст. 611 ЦКУ передбачає, зокрема:

(а) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання (якщо це встановлено договором або законом) або розірвання договору;

- (b) зміна умов зобов'язання;
- (c) сплата неустойки;
- (d) відшкодування збитків та моральної шкоди.

До зобов'язань за кредитним договором застосовними є загальні положення про позику. Згідно із ч. 2 ст. 625 та ч. 1 ст. 1050 ЦКУ, якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити:

- (a) суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення;
- (b) 3 % річних від простроченої суми.

Тим часом, якщо кредитний договір передбачає повернення кредиту кількома частинами (з розстроченням) і боржник не повернув або несвоєчасно повернув відповідну частину грошових коштів, кредитор має право вимагати:

- (a) дострокового погашення частини кредиту, що залишилася;
- (b) сплати процентів відповідно до ч. 2 ст. 1050 ЦКУ.

Відповідальність за договором

Користуючись свободою договору, сторони мають право передбачити різноманітні види відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Найпоширенішими в разі невиконання зобов'язань боржником за кредитним договором є такі механізми:

- (a) неустойка (пеня, штраф);
- (b) дострокове повернення всієї суми кредиту на вимогу кредитора;
- (c) розірвання договору.

Законодавче регулювання звільнення від відповідальності боржників під час воєнного стану

Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" від 15.03.2022 р. № 2120-ІХ (далі – Закон № 2120-ІХ) передбачає звільнення позичальника від відповідальності за прострочення грошового зобов'язання згідно з договором кредиту (позики), укладеним банком чи іншим кредитором (позикодавцем).

Зокрема, відповідно до Закону № 2120-ІХ позичальник підлягає звільненню від:

(а) відповідальності згідно зі **ст. 625 ЦК** (сплата суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних);

(б) обов'язку сплати неустойки (штрафу, пені) за прострочення згідно з договором кредиту (позики).

Зазначене вище правило діє протягом строку дії воєнного стану та у 30-денний строк після його припинення або скасування. Якщо з 24 лютого 2022 року неустойка (штраф, пеня) й інші платежі вже були нараховані за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання), вони підлягають списанню.

Звільнення від сплати неустойки й інших платежів за прострочення стосується також споживчих кредитів. Додатково **Законом № 2120-IX** унесено заборону збільшення процентної ставки за користування кредитом за споживчими кредитами, за винятком споживчих кредитів, які встановлюють змінювану процентну ставку.

Аналогічні норми застосовують і до кредитів, визначених у **ч. 2 ст. 3 Закону України "Про споживче кредитування"** (наприклад, договори, що містять умову про споживчий кредит у формі кредитування рахунка зі строком погашення кредиту до одного місяця).

Звільнення від відповідальності за невиконання кредитного договору у зв'язку з обставинами форс-мажору

Форс-мажор і грошові зобов'язання

Відповідно до **ч. 2 ст. 218 ГКУ** обставинами непереборної сили не є відсутність у боржника необхідних коштів. Водночас згідно із **ч. 1 ст. 625 ЦКУ** боржника не буде звільнено від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання.

Судова практика щодо звільнення від відповідальності за кредитним договором на підставі обставин форс-мажору не є однозначною. У справах, що стосувалися проведення АТО як обставин форс-мажору, суди інколи застосовували звільнення від відповідальності у зв'язку з форс-мажором, не досліджуючи при цьому, чи існував реальний вплив форс-мажору на виконання договору та відповідний причинно-наслідковий зв'язок.

Проте остання судова практика дозволяє дійти висновку, що втрата роботи, бізнесу та/або прибутків через бойові дії не звільняє сторону-боржника від відповідальності за невиконання кредитного договору, оскільки (і) відсутність коштів не звільняє від відповідальності та (ii) у зв'язку з бойовими діями боржник не втратив фактичної можливості виплачувати кредит (скажімо, відсутні законодавчі обмеження/заборони).

Лист ТПП та його значення

28 лютого 2022 року Торгово-промислова палата України видала лист № 2024/02.0-7.1, яким засвідчила, що військова агресія РФ проти України, яка зумовила введення воєнного стану в Україні, є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили).

Лист Торгово-промислової палати України не означає автоматичне звільнення від відповідальності за невиконання кредитного договору, оскільки між неможливістю невиконання зобов'язань та обставиною форс-мажору повинен бути безпосередній зв'язок, а обставини мають бути форс-мажорними саме для конкретного випадку виконання зобов'язання. Тягар доведення покладають на сторону, яка порушила зобов'язання.

Форс-мажор та кредитні договори у валюті

Посилання на форс-мажор можливе за кредитними договорами у валюті, зважаючи на законодавчі обмеження у зв'язку з воєнним станом. Зокрема, відповідно до постанови Національного банку України "Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану" від 24.02.2022 р. № 18 встановлено мораторій на транскордонні перекази у валюті.

Важливо, що постанова передбачає низку винятків, коли такі транскордонні перекази дозволені. Наприклад, заборона не поширюється на проведення розрахунків у валюті з МФО (як-от, ЄБРР, ЄІБ, ЧБТР) та платежі за кредитними договорами, забезпеченими державною гарантією.

Забезпечення за кредитним договором

Кредитні договори зазвичай вимагають від боржника оформлення механізмів забезпечення виконання зобов'язань (найчастіше – заставу та/або іпотеку). Також кредитор може вимагати надання гарантії або поруки, зокрема, від банку, материнської компанії, компанії групи, кінцевого бенефіціарного власника тощо.

Звернення стягнення на іпотеку під час воєнного стану

Потрібно зважати на обмеження щодо іпотеки, зумовлені воєнним станом в Україні. Так, на підставі Закону № 2120-IX встановлено мораторій на набуття права власності, продаж, реалізацію на електронних торгах і звернення стягнення іпотекодержателем на нерухомість, що (i) належить фізичним особам, (ii) перебуває в іпотеці за споживчими кредитами.

Даний мораторій встановлено на період дії в Україні воєнного стану та на 30-денний строк після його припинення або скасування. Зазначені норми не стосуються договорів, (i) що були укладені після набрання чинності Законом № 2120-IX або (ii) до яких після набрання чинності Законом № 2120-IX за погодженням сторін було внесено зміни у частині подовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій.

Обмеження щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса

Під час воєнного стану постановою Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану" від 19.04.2022 р. № 480 установлені обмеження на вчинення виконавчих написів нотаріуса на кредитних договорах.

Зокрема, **Постанова № 480** передбачає заборону на вчинення виконавчих написів на кредитних договорах, які не є нотаріально посвідченими.

Інші обмеження

Слід також звернути увагу, що в умовах воєнного стану обмежена діяльність нотаріусів, а саме діє **перелік** нотаріусів, які під час воєнного стану вчиняють нотаріальні дії щодо цінного майна.

Втрата або пошкодження предмета забезпечення

В умовах воєнного часу доцільно зважати на зобов'язання боржника щодо встановлення забезпечення, його заміни або інших заходів у разі втрати предмета забезпечення.

За загальним правилом відповідно до **ч. 1 ст. 1052 ЦКУ** кредитор має право вимагати дострокового повернення кредиту та сплати процентів:

(а) якщо боржник не виконав зобов'язання щодо надання забезпечення повернення кредиту; або

(б) у разі втрати забезпечення виконання зобов'язання чи погіршення його умов за обставин, за які кредитор не несе відповідальності.

Тобто якщо забезпеченням за кредитним договором є об'єкт нерухомості, що було знищено внаслідок бойових дій, кредитор має право вимагати від боржника дострокового повернення кредиту і сплату процентів.

Доволі часто договори забезпечення, які укладають відповідно до кредитного договору, передбачають обов'язок боржника відновити предмет забезпечення або замінити на рівноцінний, а якщо це неможливо – надати інше забезпечення, що задовольняє кредитора.

Ключові висновки

З огляду на зазначений вище аналіз можна зробити такі висновки:

1. У разі невиконання кредитних договорів протягом воєнного стану боржник може нести відповідальність за договором та/або згідно із законом (скажімо,

сплата неустойки, розірвання договору, зміна умов договору, дострокове повернення тіла кредиту та відсотків тощо).

2. На період дії воєнного стану в Україні та на 30-денний строк після його припинення або скасування боржник підлягає звільненню від:

- відповідальності за ст. 625 ЦКУ (сплата суми боргу з урахуванням установленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних);
- обов'язку сплати неустойки (штрафу, пені) за прострочення згідно з договором кредиту (позики).

3. На період дії воєнного стану в Україні та на 30-денний строк після його припинення або скасування заборонено збільшення процентної ставки за користування кредитом за споживчими кредитами, за винятком споживчих кредитів, які встановлюють змінювану процентну ставку.

4. Лист ТПП про визнання військової агресії РФ проти України форс-мажором не означає автоматичне звільнення від відповідальності за порушення кредитних договорів.

5. Боржник може бути звільнений від відповідальності за порушення кредитного договору, якщо доведе, що обставини були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку виконання кредитного договору (як-от, через мораторій НБУ на транскордонні перекази у валюті).

6. На період дії воєнного стану в Україні та на 30-денний строк після його припинення або скасування встановлено заборону на звернення стягнення за нерухомістю, яка:

- належить фізичним особам;
- перебуває в іпотеці за споживчими кредитами.

7. Учинення виконавчих написів на кредитних договорах, які не є нотаріально посвідченими, заборонено.

8. Якщо нерухомість, яка є забезпеченням за кредитним договором, було знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій, кредитор має право вимагати від боржника:

- дострокового повернення кредиту та сплату процентів; або
- відновлення предмета забезпечення, заміни на рівноцінний або надання іншого забезпечення, що задовольняє кредитора, якщо це передбачено договором.

© ТОВ "Інформаційно-аналітичний центр "ЛІГА", 2022

© ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2022